

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Глущенко В.

– доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології

Донбаського державного педагогічного університету

Височина В.

– аспірантка кафедри германської та слов'янської філології

Донбаського державного педагогічного університету

УДК 808.3+808.2:801

ДЕЦИМАЛЬНІ ТА ВІГЕЗИМАЛЬНІ МОВИ В КОНТЕКСТІ ГІПОТЕЗИ СЕПИРА-УОРФА (матеріал до курсу «Загальне мовознавство»)

Статтю присвячено децимальним та вігезимальним мовам у контексті гіпотези лінгвістичної відносності. Взаємозв'язок мови та мислення завжди привертав увагу лінгвістів. Число видається ідеальним прикладом вияву цього зв'язку. У статті розкрито історичний розвиток децимальної та вігезимальної систем числення; проаналізовано експеримент на визначення взаємозв'язку числового знання та когнітивних здатностей.

Ключові слова: децимальна система числення, вігезимальна система числення, мислення, культура, когнітивний розвиток.

Глущенко В.

– доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедры германской и славянской филологии

Донбасского государственного педагогического университета

Высочина В.

– аспирантка кафедры германской и славянской филологии

Донбасского государственного педагогического университета

ДЕЦИМАЛЬНЫЕ И ВИГЕЗИМАЛЬНЫЕ ЯЗЫКИ В КОНТЕКСТЕ ГИПОТЕЗЫ СЕПИРА-УОРФА

(материал к курсу «Общее языкознание»)

Статья посвящена децимальным и вигезимальным языкам в контексте гипотезы лингвистической относительности. Взаимосвязь языка и мышления всегда привлекала внимание лингвистов. Число представляется идеальным примером проявления этой связи. В статье рассматривается историческое развитие децимальной и вигезимальной систем счисления; проанализирован эксперимент на определение взаимосвязи числового знания и когнитивных способностей.

Ключевые слова: децимальная система счисления, вигезимальная система счисления, мышление, культура, когнитивное развитие.

Glushchenko V.

– Doctor of Science (Linguistics), Professor, Head of the Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

Vysochyna V.

– Post-graduate Student, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

DECIMAL AND VIGESIMAL LANGUAGES IN THE CONTEXT OF THE SAPIR-WHORF HYPOTHESIS

(the material to the course of «General Linguistics»)

The article is devoted to the decimal and vigesimal languages in the context of the linguistic relativity hypothesis. The relationship between language and thought has always attracted linguists' attention. The number is an ideal case to study this relationship. Attention is focused on the historical development of decimal and vigesimal systems; the experiment which was conducted to estimate the interrelation between number cognition and cognitive abilities is analyzed.

Key words: decimal system, vigesimal system, thought, culture, cognitive knowledge.

Постановка проблеми. Лінгвістика ХХІ ст. активно розробляє напрям, у межах якого мова розглядається як культурний код нації (а не лише як спосіб комунікації та пізнання). Фундаментальні основи такого підходу були закладені працями В. Гумбольдта, О. О. Потєбні, Е. Сепіра, Б. Л. Уорфа та ін. Гіпотеза лінгвістичної відносності, більш відома як гіпотеза Сепіра-Уорфа, упродовж останніх 60 років стала предметом зацікавленого обговорення у лінгвістичних, етнографічних, антропологічних, психологічних колах. У межах гіпотези лінгвістичної відносності в 1990-і рр. було проведено низку досліджень, в яких аналізувалися концепти часу, простору, руху, кольору тощо. Водночас концептові числа в різноструктурних мовах не було приділено достатньо уваги. Отже, проблематика статті знаходиться в царині взаємозв'язку мови та мислення в контексті системи числення в децимальних та вігезимальних мовах. Ці питання є дуже актуальними у процесі викладання курсу загального мовознавства у вищих закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень. Питання систем числення досліджували такі лінгвісти, як Е. Сепір, Б. Л. Уорф, Д. І. Едельман, В. Мажюліс, Л. Леві-Брюль та ін. У статті наведено відомості про гіпотезу лінгвістичної відносності і становлення децимальної та вігезимальної системи числення в контексті даної гіпотези. Слід відзначити, що етапи досліджування десяткових та двадцятичних мов вчені досліджували лише фрагментарно.

Метою пропонованої статті є вияв загальних закономірностей функціонування та національно-культурних особливостей системи числення в децимальних та вігезимальних мовах у контексті гіпотези Сепіра-Уорфа.

Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: 1) зробити лінгвоісторіографічний огляд праць, у яких розглядається специфіка системи числення в децимальних і вігезимальних мовах у контексті гіпотези Сепіра-Уорфа; 2) розкрити особливості децимальних і вігезимальних мов; 3) проаналізувати зв'язок між числами, мисленням, когнітивним розвитком та культурою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема взаємозв'язку мови та мислення посідає одне з найважливіших місць не тільки в науці про мову, а й у філософії, психології, соціології та багатьох інших науках. Відзначимо: якщо упродовж тривалого часу дослідження були спрямовані на те, щоб обґрунтувати наявність або відсутність зв'язку між мовою та мисленням, то сьогодні зусилля

спеціалістів зосереджені на виявленні характеру цього зв'язку.

Саме в такому контексті доцільно розглядати гіпотезу лінгвістичної відносності. Згідно з цією гіпотезою, мова впливає на спосіб пізнання людиною навколишнього світу та формує мислення мовця. Гіпотеза Сепіра-Уорфа стверджує, що різні народи – носії різноструктурних мов – по-різному сприймають фундаментальні категорії навколишнього світу (час, простір, кількість, причину тощо) [1, с. 75]. В експліцитному вигляді цю тезу вперше оприлюднив Уорф (публікації кінця 30-х – початку 40-х рр. ХХ ст. [6, с. 157]. Уорф, вражений мовною різноманітністю, припустив, що категорії та відмінності кожної мови закріплюють за собою спосіб сприйняття, аналізу та дії у світі. Оскільки мови різняться, то їхні носії також мають різнитися в тому, як вони сприймають об'єктивно подібні ситуації та діють у їхніх межах. Ці ідеї висловлював і вчитель Уорфа Сепір, тому гіпотезу лінгвістичної відносності називають гіпотезою Сепіра-Уорфа.

Задовго до американських лінгвістів подібні думки висловлювали німецькі вчені Й. Г. Гердер та В. фон Гумбольдт. У Німеччині зазначену проблему детально розробляли Е. Кассіпер і Л. Вайсгербер. Незважаючи на інтуїтивну зрозумілість та загальну прозорість головної тези, гіпотеза лінгвістичної відносності не має загальноприйнятого формулювання, а серед лінгвістів та психологів активно дискутуються основні поняття, якими зазначена гіпотеза має керуватися.

Щодо концептів «Мова» та «Мислення» не існує загальноприйнятої думки. А це робить проблемним аналіз можливого впливу мови на мислення: у яких ситуаціях мова впливає на мислення й культуру, а в яких мислення й культура впливають на мову?

Проблеми, пов'язані з гіпотезою лінгвістичної відносності, дослідники формулюють таким чином: як лексико-граматичні особливості мови корелюють з когнітивними спроможностями носіїв цієї мови? У яких випадках між ними може бути встановлений каузальний зв'язок?

Важливим і цікавим є, зокрема, питання про те, чи впливають мови на концептуалізацію чисел. Адже цифри є найбільш об'єктивним феноменом, з якими ми маємо справу в повсякденному житті.

Число – одна з унікальних категорії людської свідомості та культури, яскравий параметр національної мовної картини світу. Слід зазначити, що в сучасних дослідженнях число не тільки є граматичною категорією; модель числа постає важливою частиною (фрагментом) повної мовної картини світу.

Числівники вже досить давно привертають увагу лінгвістів та етнографів; студіювання цієї частини мови має велике значення для генетичного та ареального дослідження мов.

Створення людством (ще на ранній стадії розвитку) числівників як засобу рахунку стало значним досягненням цивілізації. Ф. Енгельс стверджував, що числа та фігури запозичені виключно з навколишнього середовища, вони не виникли з мислення людини. Десять пальців, за

допомогою яких людство проводило першу арифметичну операцію, цілком закономірно сприяли становленню децимальної (десятькової) системи числення. Щоб рахувати, недостатньо мати лише предмети, що підлягають рахуванню, важливо також мати здатність убачати інші ознаки предметів, крім кількісних [3, с. 37].

Саме тому наявність у мовах різних систем числення (двійкової, четвіркової, п'ятіркової, вісімкової, десятикової, двадцятирічної і т. д.) пояснюється саме за допомогою цих позицій. Людина абстрагується при рахуванні не тільки від якісної специфіки предметів, а й від можливих різновидів їх природного об'єднання, групує їх у множинну форму [8, с. 30].

Попри значну кількість систем числення, лише дві з них найбільш широко представлені: десятикова (децимальна), у якій числівники утворюються за принципом « 4×10 », « 6×10 », « 8×10 » і т. п., та двадцятирічна (вігезимальна), де вони утворюються за моделлю « 2×20 », « 3×20 », « 4×20 » тощо. Д. Й. Едельман цілком обґрунтовано стверджує, що найбільш поширеною є децимальна система числення [8, с. 31].

Важливо зазначити, що децимальна система числення притаманна переважній кількості індоєвропейських мов (винятком є мови кельтської групи), а також афразійським, урало-алтайським, китайсько-тибетським, австронезійським мовам, мовам банту в Африці, кечуа й амара в Південній Америці та багатьом іншим.

У багатьох індоєвропейських народів встановилася децимальна система числення. Так, значення числа 80 в англійській та російській мовах мотивуються співвідношенням 8:10.

В окремих ареалах індоєвропейських мов можна спостерігати вігезимальну систему числення, побудовану на двадцятирічному принципі (наприклад, в індоарійських мовах). Вона може охоплювати всю систему, а може стосуватися одиничних числівників. Так, французи «80» називають *quatre-vingt* – «чотири рази по двадцять». Узагалі у французькій мові існує й децимальна система, і вігезимальна. Данці число «60» позначають словом *tresindstyve* – «три рази по двадцять». У всіх цих випадках, враховуючи споконвічність децимальної індоєвропейської системи, можна припустити, що вігезимальні числівники виникли в умовах етнічно-мовних контактів. Це підкреслюють дослідники мов європейського ареалу [8, с. 36].

Учені реконструюють вігезимальну систему в давніх мовах майя та ацтеків та ін.

Вважається, що в обох системах числення як перша еталонна одиниця виступають пальці на руках, а як друга – людина, її пальці як на руках, так і на ногах. Вибір саме цих еталонних одиниць можна ілюструвати матеріалом різних мов, де числівники зберігають етимологічний зв'язок з назвою пальців, кінцівок, людини [8, с. 32]. Д. Й. Едельман знайшла цікаве пояснення щодо децимального та вігезимального рахунку в різних мовах. Мови, у яких пальці рук та ніг мають одну назву, використовують децимальну систему (зокрема,

абхазька мова), а мови, у яких пальці рук та ніг мають різну назву, використовують децимальну систему числення (наприклад, табасаранська, даргинська мови) [5, с. 183–184].

Важливим є питання про казуальний план походження вігезимальної системи, проте лише в деяких роботах лінгвістів можна знайти думки щодо цієї проблеми. Так, з погляду А. А. Холодовича, поява двадцятирічної системи числення виникла в період мисливського чи скотарського укладу господарства відповідного суспільства [7, с. 63]. Л. Леві-Брюль писав про народ йорубі, який використовував при рахуванні раковини купками (п'ять, двадцять, двісті) [4, с. 260]. У деяких інших працях формування вігезимальної системи числення пов'язується з «примітивними народами», а створення децимальної системи визнається атрибутом «цивілізованих народів». Проте подібні думки не дають переконливого причинного тлумачення виникнення вігезимальних мов [8, с. 33].

Чи спричиняється це велике розмаїття до практичних наслідків? Було проведено низку досліджень з чисельного пізнання, які доводять, що відмінності в системах іменування чисел можуть впливати на когнітивний розвиток та невербальну продуктивність. Наприклад, було проведено дослідження серед дітей дошкільного віку, які були носіями однієї з азійських мов (китайської, японської, корейської) та носіями англійської, французької, шведської мов. Дітям було запропоновано продемонструвати номери з комбінаціями окремих блоків куба, один короткий куб презентував число 1, а один довгий куб презентував число 10.

Експеримент показав, що діти з азійських країн набагато частіше використовували довгі блоки куба для побудови багатозначних чисел, ніж діти – носії індоєвропейських мов. Коли просили презентувати, наприклад, число 12, діти, які говорять «азійською» мовою, використовували один довгий блок та два окремі короткі блоки, а їх співрозмовники, які говорять індоєвропейською мовою, прагнули вибирати 12 окремих блоків.

Автори стверджували, що числові мовні характеристики можуть мати значний вплив на когнітивне представлення чисел, що у свою чергу може підвищити ефективність інтелектуальних дій [10, р. 410].

Отже, різноманітність міжкультурних відмінностей в системах числення, відмінності в структурі числівників є важливим аргументом на користь експланаторних можливостей гіпотези лінгвістичної відносності.

Важливо підкреслити, що системи числення, як і мови, є соціальними явищами, які залежать від колективного мислення. Мислення тісно пов'язане з типом суспільства. Кожному народові притаманна своя унікальна культура, яка тим чи іншим чином вплинула на систему числення. Адже в кожного етносу усвідомлення чисел відбувалося по-різному. Поняття кількості було тісно пов'язане з розвитком матеріальної та духовної культури. Найбільш розвинені народи могли рахувати до великих чисел за кілька тисячоліть до нашої ери. Прикладом цього слугують шумери, які користувалися

шестидесятирічною системою числення, змішаною з іншими [2, с. 13].

Важливо донести до студентів думку про те, що ми знаходимося в структурованому середовищі, в соціальному контексті, в системі певних культурних практик і процедур, у межах яких ми отримуємо культурні інструменти та вчимося використовувати їх, модифікуючи або змінюючи. Зближення з людьми, які мають інші культурні цінності та користуються іншими мовами, спричиняється до різноманітності інструментів і практик, пов'язаних з ідеєю числа [9, р. 457].

Здійснене дослідження дозволяє зробити **ВИСНОВОК** про необхідність акцентування уваги студентів на уточненні змісту мовних, ментальних та когнітивних феноменів і на цій основі розрізнявати міжмовні відмінності в системах числення.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в подальшому поглибленому студіюванні мов з різними системами числення.

Література

1. Гладилина А. А. Размышления о теории Сепира-Уорфа. *Молодежный научный форум. Гуманитарные науки: материалы XXIV студенческой международной заочной научно-практической конференции*. Москва, 2015. № 5. С. 75–79.

2. Зарбалиев Х. М. Числительные в австронезийских языках (языковые системы счисления). Санкт-Петербург; Баку, 2015. 228 с.

3. Маркс К., Энгельс Ф. Полн. собр. соч.: в 50 т. Москва: Гос. изд. полит. лит-ры, 1961. Т. 20. 827 с.

4. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобыточном мышлении. Москва: Педагогика-Пресс, 1994. 608 с.

5. Перехвальская Е. В. Этнолингвистика: учеб. для академ. бакалавриата. Москва: Юрайт, 2016. 351 с.

6. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в лингвистике*. Москва, 1960. Вып. 1. С. 157–201.

7. Холодович А. А. Патер Шмидт и яфетичекая теория. *Языковедение и материализм*. Москва; Ленинград, 1931. Вып. 2. С. 56–90.

8. Эдельман Д. И. К генезису вигезимальной системы числительных. *Вопросы языкознания*. 1975. № 5. С. 30–37.

9. Beller S. The cultural challenge in mathematical cognition. *Journal of Numerical Cognition*. 2018.

10. Miura I. T., Okomato Y., Kim C. C. Comparisons of children's cognitive representation of number: China, France, Korea, Sweden, and the United States. *International Journal of Behavioral Development*. 1994.

Богомолів О.

– кандидат філологічних наук, директор Інституту сходознавства
ім. А. Ю. Кримського НАН України

УДК 323.26/.27(6-17"201"АВ:81'42

ТЕМА НАСИЛЛЯ У ЄГИПЕТЬСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ НА МАТЕРІАЛІ ДИСКУРСУ АРАБСЬКОЇ ВЕСНИ

Політичне насилля традиційно є однією з центральних тем у близькосхідних студіях. Ця стаття має на меті додати ще один аспект до широкого розмаїття методологічних підходів, що застосовують до вивчення цієї складної проблеми. Наш підхід базується на сучасних лінгвістичних методах: дискурс-аналізу, когнітивної семантики та корпусної лінгвістики.